
Prijevod

Gorana Bulat-Manenti

FANTAZMA I TRAUMA U JEDNOM SLUČAJU TJESKOBNE KRETANJA*

»Bitna priroda drame kastracije mnogo se više napuštala i zapuštala nego što se produbljava.« Lacan (*Objektna relacija*)

Učinkovitost psihoanalize, ono što joj dopušta da nadiđe šavove koje za sobom ostavlja znanost čim zapada u univerzalno (što je u određenom času značajno), zasnovana je na bogatstvu njezine teorije, istovremeno složene i precizne. Strogost kojom se u sebi artikuliraju analitički pojmovi dopušta subjektu da se odvoji i oslobodi od otuđujuće žudnje, žudnje koja je Drugo koje ga tlači, da se oslobodi služnosti koju njegovo sepstvo prihvaća i to ne bez izvjesnoga užitka. Cilj je analitičke terapije da subjektu vrati njegovu jedinstvenu vrijednost, tako što će se moći odvažiti da napusti varljivo utočište i odlučiti se na rizik slobode.

U terapiji se strah i tjeskoba razlikuju. Strah je afekt koji se javlja izazvan realnom opasnošću, dok u tjeskobi objekt strepnje pokazuje imaginarni registar. Kliničko nam iskustvo potvrđuje kako određene fobije oblikovane poslije razdoblja djetinjstva, određene realne patnje doživljene u prošlosti i potisnute nasilnošću traume, mogu, u kombinaciji s drugim elementima problematike psihe, kasnije u životu izazvati nove nevolje. Strah ima svoje podrijetlo u zbilji, te je jedan od elemenata osiguravanja djeteta. Lacan nam govori kako dijete »zahvaljujući tim strahovima koje poklanja Drugom u trenutku tjeskobne

* Radi se o verziji teksta (kliničkom slučaju) što je prvi put predstavljen u članku "Sous les décombres – le désir!", u *La clinique lacanienne - revue internationale*, 2014/1 (n°25), str. 83-98, a zatim dijelom, i s dopunom drugim kliničkim slučajem, prezentiran kao "Le poids du trauma sur le fantasme inconscient: clinique d'un effacement identitaire" 8. studenoga 2014. godine na simpoziju *Trauma, Temps, Histoire (Trauma, Zeit, Geschichte)*, što je od 7. do 9. studenoga 2014. održan u Beču.

podvrgnutosti, shvaća pojavljivanje nedostatka eksternoga područja gdje se na drugom planu pojavljuje nešto što mu omogućava da ne bude tek predmet podređenosti (...)»

Znamo kako je sa stajališta psihoanalize, kada se radi o traumi, fantazma uvijek na prvom mjestu, to je ona prva laž koja štiti od realnoga: to je obavezni zaklon koji nas udaljava od smrtonosnog i zahtjevnog realnoga ako to ne spriječi jezik (funkcija oca) i ne ukloni izravno brkanje s Drugim (primordijalnim, materinskim) iz kojega proizlazimo i iz kojega se moramo ispetljati. Ljudsko se biće ipak ne odriče toga realnoga, ono je uvjet užitka, ostaje prisutno tijekom čitavog života kao predmet najjače žudnje. Strah od »kastacije«, ono žensko, nikad nije potpuno prihvaćeno, zato što nikada nije jednom za svagda definirano, izvorno potiskivanje nikad nije revidirano. Dospijevamo na svijet sazdan od jezika; riječi koje nas dočekuju prilikom našeg rođenja također su prožete pulsacijama, snažnijim ili slabijim pulsirajućim žudnjama onih koji nas dočekuju, prije svega majke, a onda i svih ostalih koji konstituiraju našu obiteljsku i kulturnu okolinu. Da bismo živjeli, obavezni smo se prilagoditi tim riječima punim pulsacija koje nam prethode i koje nas okružuju, koje u sebi sadrže prošlost, neizbježni materijal koji će sudjelovati u konstruiranju naše budućnosti. Kako bi izbjeglo toj gluhoj agresiji izvanjskih kauzalnosti, govoreći »ne« toj žudnji Drugoga, naprosto da bi moglo preživjeti, ljudsko ih biće sa svoje strane potiskuje, ali ih ne može ukloniti. Od toga mu ostaje osjećaj krivnje koji može biti poguban za subjekt. Ta žudnja Drugoga, »riznica svih označitelja«, nastavlja izvršavati svoj autoritet, zahtijevati ono što joj pripada, čak i kada toga nismo nužno svjesni: eto nas kao podijeljenoga subjekta, našim dolaskom na svijet, podijeljenoga između našeg svjesnoga dijela i dijela koji nam trajno izmiče: nesvjesnoga. Pritisak neke vrste našeg dvojnika, zauvijek izgubljenoga, a što ga osjećamo kao dio našega bića, od kojega smo nepravедno razdvojeni, nastavlja živjeti u nama pomalo kao nešto strano. To Drugo, koje smo trebali biti da smo uvijek odgovarali »da« na pulsacije i strahove onih koji nam prethode, preplavljuje nas i prodire sve do našega tijela. Kako je primijetio Gerard Pommier, upravo taj nepoznati, mračni blizanac onoga što nismo željeli postati, a da bismo zadovoljili žudnju Drugoga, koja nas je previše gušila i previše napadala, upravljat će često našim postupcima, našim životima, našim nostalgijama, našom budućnošću: na našu štetu. Analiza razotkriva njegove nikada ne totalizirane aspekte, nikada jednom za svagda,

nego u mrvicama uspomena, simbola, slika, mirisa, šumova, svjetlosti i sl. gdje se pulsiranje smješta i prikazuje, maskirano i neprepoznatljivo. Najprije potiskujemo svoje realno tijelo, suočeni s onim što je Freud nazvao »tjeskobom kastracije« majke, budući da kao fantazmatično dijete ispunjavamo, prema teorijama infantilne seksualnosti, mjesto njezinoga falusa, da bismo se onda plašili da ćemo biti kastrirani (kao što je bila majka) od strane oca koji nas je ipak odriješio smrtonosne indiferencijacije. Zapravo se radi o stravi, zbog ženskoga, drugoga, različitoga, dragoj neurotičaru vezanom uz otuđujuću žudnju više nego za istinu svojega nesvjesnoga znanja.

Slom

Kako bismo razjasnili ovo pitanje diferenciranja realne i imaginarne opasnosti, korisno za orijentiranje terapije, oslonit ćemo se na Freudove i Lacanove teorije traume te na rad Gerarda Pommiera o razlici između *objektivnoga traume* i *subjektivnoga traume* koji daje novu razradu toga pitanja koje je nedovoljno razvijeno u psihoanalitičkoj teoriji koincidiranja realnosti i fantazme te više-manje nesretnih, ali krajnje tjeskobnih učinaka toga susreta u kojemu se rađa »bolest imaginarnoga«.

U kliničkom slučaju, čijih nekoliko znakovitih trenutaka ovdje nastojim izložiti, također imamo trenutke koji proizlaze iz subjektivnoga traume, prisutne kao izvorna tjeskoba: u tome da se valja suočiti sa svijetom koji je radikalno nešto drugo, a koji prilikom rođenja, s jedne strane, hvata subjekt, dok je s druge strane tjeskoba koja se tiče fantazme kastracije u odnosu sa ženskim. Sve to koincidira sa strahom koji je na neki način naslijeđen (tri generacije!) nakon stravičnoga rata koji je djelovao na vitalnu dinamiku subjekta realizirajući katastrofu od koje se strahovalo.

Objektivna trauma proizlazi iz zbiljskoga događaja čija nasilnost nadilazi subjektive mogućnosti shvaćanja. Neka nesreća, neka opasnost zbog ratnih okolnosti, agresije, prirodne katastrofe, žalovanja, potresaju utvrde egzistencije subjekta, a njegovi su oslonci i okviri orijentacije uzdrmani. Potrebno je vrijeme i psihički rad da se ponovno učvrste pomaknuti putokazi. Nije moguće odmah asimilirati sve okolnosti i eksplozivne elemente koji nastaju

upadom u psihički život nekog događaja koji ugrožava život subjekta. Sve se to potiskuje, niječe, zaboravlja, ignorira, barem neko vrijeme. Bez obzira na to kakva se drama, kakva se tragedija subjektu dogodila on pada u pasivizirajući užitak koji ga imobilizira, koji ga pušta da padne. Fantazma, umjesto da održava distancu spram proždrljive zbilje, gubi svoju kreativnu dinamiku suočena s težinom presnažnoga doživljaja. Da bi se mogla pronaći i prepoznati prava vrijednost proživljene drame, regresivna psihička participacija subjekta, koji se morao povući da bi mogao preživjeti, olakšava težinu imaginarnoga duga koji nosi uz uvjet da se približi fantazmi kao izvoru svoje žudnje, uvijek pomalo incestuozne, kako bi ponovno pronašao put oslobađanja od simboličkoga duga, put koji ne vodi riziku smrti, nego življenja.

»Kao nakon jake eksplozije«

Muškarac, nema još ni četrdeset godina, izvrstan je ekonomist, traži analizu kako bi se oslobodio strahova koji ga muče, a pojavili su se za vrijeme jednoga od njegovih poslovnih putovanja te ga često sprečavaju da se pokrene, da se riješi panike (makar trajala samo nekoliko minuta) kakvu do sada nije upoznao. Na sve je svoje termine stizao barem sat ranije, uvijek napet, žaleći se na bolove u nogama, oko vrata i u desnoj ruci. Ponekad mu se tresla noga i bio je preosjetljiv na buku i miris paljenja. U ušima mu je zujalo »kao nakon jake eksplozije«. Ponekad su bila pogođena njegova leđa, bolovi su bili nepodnošljivi i prisiljavali su ga da nekoliko dana ostane nepokretan, a što je počelo ugrožavati njegov profesionalni život. »Strahujem od svakoga pokreta, plašim se čak i trepnuti«, uzviknuo je prilikom našeg prvog susreta. Znamo da fobija inhibira fantazmu koja dopušta kretanje u pravcu spasonosne identifikacije s ocem. U terapiji maloga Hansa, Lacan napominje, zahvaljujući obrazloženjima koje je taj dječak dao o izbijanju svoje fobije od konja (straha da padne, da ga ugrize), kako ta fantazma da smo ostavljeni, da nas puštaju da padnemo ili da padamo, utječe na kretanje ili kako nepokretnost nadjačava želju za napredovanjem.

»Sve ću ostaviti, posao, Pariz, luđački ritam tog dijaboličkoga grada, da, želim sve to napustiti... Neka me puste na miru...« govori moj očajni pacijent. »Tresem se kada moram poći na put, tresem se kada moram krenuti kući, tresem se kada se moram baviti svojom

djecom... Ne mogu više... Poći ću živjeti u planinu, imam tamo kuću... Mogu živjeti od ušteđevine... ili čuvati koze... Pa da, volim koze, to će mi prijati...»

Nevolje na koje se žalio počinjale su, dakle, u trenutku kad se spremao da nešto obavi! U svakom sam slučaju izbjegavala da mu na bilo koji način proturječim, bio je na izmaku snage i valjalo mu je, budući da nije bilo drugih mogućnosti, dopustiti da razvije lude planove do kojih mu je bilo stalo da bi mogao nastaviti egzistirati: otići u Alpe, daleko od svega.

Oprez analitičara

Znala sam da će dobro odvijanje terapije ovisiti o mojoj sposobnosti plovitbe po nemirnim vodama, između žudnje subjekta i žudnje Drugoga koja ga otuđuje i zatvara sputavajući njegov čin oslobađanja u ponavljanju pokušaja ozdravljenja. Znala sam također da pravac terapije ovisi o analitičarovoju sposobnosti da prepozna, ne samo »globalno« nego u svakoj seansi, gdje je smještena fantazma i gdje je objektivni događaj koji blokira fantazmu posredstvom nekakvog njezinog nesretnoga ozbiljenja. Poznavanje subjektive nesvjesne fantazme od prvorazredne je važnosti ne želimo li ga uvući u škripac iz kojega upravo želi izaći. Tretiranje straha od realne opasnosti kao fantazme koja rađa tjeskobu (uvijek zbog kastracije) može imati pogubne posljedice i sputati, a ne osloboditi subjektovo djelovanje. Previđanje težine fantazma, njezinog odnosa spram kastracije, o kojoj se usprkos njenog čisto imaginarnog karaktera dokazi kod pacijenta gomilaju (pacijent će, kako bi održao laž, upasti u nevolju), bilo bi posve pogubno. Riječ je o stvari koja je nadohvat iskustvu, budući da se iz iskustva mogu odvojiti određeni elementi koji nam, primjerice, pokazuju kako je potrebno da već postoji razdoblje simbolizacije u koje bi dijete imalo pristup ili da je u određenim slučajevima na svojstven izravan način susrelo imaginarnu štetu, prokletstvo, manjkavost koja nije njegova, nego ona u kojoj je majka u vjerovanju, u uskraćenost i odsutnost svojeg falusa. »Ako je doista presudna u razvoju, pitanje fobije ćemo sebi postaviti oko tih presudnih točaka, kako bismo stekli znanje da li se jedno imaginarno ovdje održava u simboličkome ili da li se, naprotiv, jedan simbolički element ovdje pojavljuje u imaginarnome«, upozorava Lacan u svojem seminaru o *Objektnoj relaciji*, 1956. godine.

Žudnja

Morala sam raditi s prolaznim manifestacijama onoga što se nazivlje »žudnja«, a mogla sam ih dohvatiti na seansama, pa čak podupirati tanku nit nade u namjeri pacijenta »da prekine sa svojim životom... u Parizu!« Ideja da preko noći sve ostavi predstavljala je jedinu perspektivu koja mu je omogućavala da opstane pred gomilom mračnih zamisli koje su ga mučile i činile duboko turobnim... »Ili ću odlučiti da napustim Pariz, ili ću se ubiti!« izjavio je izmoren nepodnošljivom tjeskobom koja ga je danonoćno mučila. Pomislila sam na Freuda koji je na temu identifikacije u *O psihogenezi jednog slučaja ženske homoseksualnosti* pisao: »Analiza nam je donijela sljedeće objašnjenje enigme samoubojstva: nitko možda nije u stanju pronaći psihičku energiju da ubije samoga sebe, ukoliko ubijajući sebe istovremeno ne ubija i objekt s kojim se identificira te ako, okrećući se protiv samoga sebe ne priželjkuje smrt neke druge osobe.« Noći pacijenta bile su ispunjene stravičnim morama. Netko mu se približava, netko ga želi ubiti! Tjeskoba noćne more doživljava se, po Lacanu, kao želja, užitak Drugoga. Ovaj je pacijent, također, u noćnim morama sanjao i naprosto osjećao kako ga svom snagom pritišće neko nevidljivo strano tijelo, tijelo koje ga guši i lomi. Budio se urlajući, dezorijentiran. Lacan nam također govori da u tjeskobi, koja uvijek ima svoj izvor u Drugom doživljenom kao »ne zapriječenom« stravičnom totalitetu, zatvarajući sve do nužnoga nedostatka egzistenciju subjekta, afekt nije potisnut, nego *poremećen, skrenut s pravca*. Pronalazimo ga poludjelog, izmještenog, izokrenutog, metaboliziranoga, no ne i potisnutog!

Tata je jako autoritaran

Pacijent se žalio kako sam više ništa ne uspijeva srediti, ni na poslu ni u obitelji. Pitao je za svaku stvar oca. »Tata je jako autoritaran, bez obzira na to što je u ranijim danima doživio bankrot i sve izgubio... Kad na to pomislim shvaćam da sam zbog tog bankrota izabrao studije... ekonomije! Mnogo sam patio zbog propasti svojega oca... nisam shvaćao... Odjednom smo se našli u bijedi, u dugovima, s hipotekama... Moj je otac sigurno izgubio sve, jer je i on bio previše tjeskoban... Nije se mogao nositi s opasnostima svojega poziva... To je čudan čovjek, želi sve kontrolirati a zapravo ne vlada ničime«. Zatim dodaje: »Moj je otac bankrotirao kada je bio u mojim godinama«.

Strah o kojemu se radi, irealni karakter toga straha, strah od odsutnosti je strah maloga Hansa zbog odsutnosti oca, strah zbog odsutnosti koju počinje simbolizirati. Taj je strah također druga strana žudnje. Znamo da kod Hansa imamo dvije vrste »straha«: strah zbog oca i strah pred ocem. Imamo, po svemu sudeći, dvije vrste tjeskobe: tjeskobu kastracije majke i tjeskobu zbog kastracije od oca. Dva odnosa spram ženskoga, kao prvo opažanje, kako majka nema nepostojeći falus, nemoguće je prije pubertetske zrelosti jer dijete zauzima baš to mjesto majčinog imaginarnoga falusa. Tek zatim, poslije puberteta, dolazi tjeskoba od kastracije od strane oca, koja odgovara sekundarnome potiskivanju: strepnja da se bude lišen organa užitka i »kastiran« kao što je bila majka.

Blizanci

Jedan nam novi i nesretni doživljaj pruža priliku da govorimo o pacijentovom djedu, koji je u njegovom životu imao središnju ulogu, ali kojega je u potpunosti zaboravio, na neki način prikrio. Brat je njegove žene stradao u nesreći u inozemstvu. Pacijent je odbio poći na pogreb svojega šogora, zbog svoje tjeskobe, pa objašnjava: »Nisam išao ni na pogreb svojega djeda, momemu je ocu bilo previše loše da prisustvuje pogrebu i da me povede.«

Pacijent se također prisjeća da su njegov tjeskobe započele onoga dana kada je trebao ići na avion kako bi putovao u New York, bio je uvjeren da će zakasniti na avion i da bi se oslobodio toga straha došao je na aerodrom nekoliko sati ranije. »To je bilo prošloga rujna, ima tomu tri mjeseca...« Potičući ga da nastavi govoriti, pustila sam ga da slobodno lovi svoje asocijacije, da zanemari svoj kritički sud, da se prepusti idejama onako kako se javljaju. I doista, tog se trenutka sjetio da je išao u New York prije nekoliko godina, »mjesec dana nakon rušenja onih tornjeva...« rekao mi je, pokušavajući se sjetiti riječi »blizanci«, oklijevajući na tako znakovit način da sam to ovaj put posve jasno uočila kao siguran izvor različitih i novih putanja koje je trebalo istražiti i razmrsiti. »Da, imam sestru bliznakinju, ako je to ono što Vas zanima«, odmah je dodao, iznenađen, gotovo zaprepašten. »No, kako ste to znali, čini mi se da je nisam nikada spomenuo?« Odgovorila sam: »Kao što sam Vam već rekla, nemam pojma o Vašem životu, Vi ste taj koji zna što se u njemu dogodilo ili nije« »Doista?« Objašnjavao mi je kako je kao dijete sa svojom bakom prisustvovao okultnim

seansama i da je baka tražila savjete iz karata i od gatarara. »No sestra i ja smo jako udaljeni«, prosvjedovao je, da bi odmah u nepovjerljivom tonu dodao »ne želim govoriti o njoj... kažem li nešto loše o sestri, ili o majci, imam osjećaj da ću se onesvijestiti, nestati...« Počeo je govoriti o svojim roditeljima, o tome kako su jasno i odlučno preferirali njegovu sestru. »Suprotno onome što se često govori o blizancima nisam nimalo blizak s Nicole«, ustvrdio je. Mene je pak zapanjilo da su im roditelji dali toliko slična imena: mladi se čovjek zvao Nicolas.

Anksioznost zbog straha da zakasni na aerodrom može se shvatiti na različite načine, može se razjasniti s nekoliko motrišta: željeti ubiti svoju sestru, ali i željeti sam umrijeti; prisjeća se, naime, da je imao fantazmu o napravi koja se ruši na nebodere gradova iznad kojih leti. Pacijent se prisjeća, također, da je bio u New Yorku negdje oko 11. rujna, i da je imao poslovni dogovor u jednoj banci blizu Manhattana. Ali kaže da ga »više od toga« nije bilo strah.

Rad s označiteljem »blizanci« dao je dosta dobre rezultate, pojavio se osjećaj krivnje, tjeskobni pacijent osjeća je zato što se želio seksualno zblížiti sa sestrom, njegovom dvojnicom (dvojnicom majke?), a i zbog toga što ju je često i mrzio. Našli smo se, po svemu sudeći, kod prvog preokreta ove analize koja je trajala približno četiri godine. Prvi i najopasniji sloj njegovog nesvjesnog znanja počeo se odvajati i otvarali su se rascijepi u onom Drugom koje je doživljavao kao monolitno, bez grešaka, bez neuspjeha, apsolutno, svemoćno, pa s Lacanom primjećujemo »kako nema drugog znaka subjekta, nego znak njegovog odustajanja od subjekta.«

Tjeskoba i spojene posude

Mada sam ponekad osjećala zabrinutost, nemir, tješila me nepogrešiva revnost kojom je pacijent dolazio na termine. Sjetila sam se one Lacanove rečenice iz prvih predavanja seminara o *Objektnoj relaciji*: »Analitičar u svakom času mora znati ocijeniti koliko tjeskobe subjekt može podnijeti u seansi.«

Na samom početku terapije magla je bila tolika da su elementi mogli služiti kao oznake za otkrivanje točaka konsolidacije između zbilje i, kod njega raspršenog, podsvjesnog fantazma. Iznenadila sam samu sebe pomislivši: »To je kao poslije neke eksplozije u kojoj se tisuće djelića, slomljenih predmeta, razmravljenih, polupanih, vrti u sumraku«, ali sam si odmah morala priznati ono što nisam odmah željela vidjeti: tjeskobe toga čovjeka, čija sam ljudska svojstva i blagost (danas rijetku) cijenila, naime, pokazuju nekoliko elemenata onoga što se u psihijatrijskoj i psihoanalitičkoj literaturi opisuje kao »ratna trauma«. Na jednom od termina postavila sam mu pitanje: je li doživio takvo što?, ali vrlo mi je odlučno odgovorio »ne«, »nipošto«, »nikada«. Naglasila sam ovu zadnju, tako odlučno izgovorenu, riječ i ponovila je, da bi je udvostručila i potvrdila nešto od one prve subjektivne traume koju je doživio, kao što je svi doživljavamo ulazeći u svijet jezika. Iznenađeno me je pogledao i rekao: »Prije Vas odlazio sam drugom psihoanalitičaru koji nije govorio ništa, svaki put totalni muk, što je neizmjereno uvećalo moju tjeskobu. Njegovu sam šutnju doživio kao predbacivanje, da, to je bila šutnja neodobravanja... Ni uz najbolju se volju tamo nisam mogao vratiti...« Mnogo toga možemo naučiti iz svojih pogrešaka, ali ponekad naučimo nešto i iz pogrešaka svojih kolega (i oni od naših) kada nam neki pacijent dolazi nakon preranog prekida terapije.

Na sljedećim mi je susretima govorio o stravi koja je remetila njegove noći, jer više nije mogao spavati: »U avionu sam i rušim se u more, u trenutku kada tonem u valove budim se okupan znojem...« Ovu opetovanu noćnu moru pratila je druga, značajna, nevjerojatna: nalazi se u bunkeru i zasipan je bombama. Nisam znala što misliti o tome i priznajem da sam imala osjećaj kako sam svojim intervencijama izazvala navedene noćne more.

Rad ozdravljenja odvijao se polako. U međuvremenu je malo promijenio plan: ne neće otići u planine Cevennes, već će kupiti barku s kojim će putovati oko svijeta... preći Atlantik.. sam... »Znadete li ploviti?« stidljivo sam pitala, plašeći se da ne narušim tu slabašnu štaku, taj zaklon koji je jedva izgradio protiv želje da umre a koja ga je hvatala, uvijek zbog nesnosnih napada tjeskobe. Odlučila sam mu reci: »Da, bar onda pođite na tečaj navigacije, bolje je tako, moći ćete sami upravljati brodom...« Brinula sam se kako će odgovoriti. Nakon što me je začuđeno pogledao, široko se nasmiješio: »Niste baš strogi sa mnom... hoću reći, više ste

kao moj djed; jadnik, puno me volio«, dosta zadovoljan činjenicom da sam zabrinuta za njega. »Hoćete li mi govoriti o djedu?« pitala sam. Odgovorio je: »Da, jadnik, umro je kada mi je bilo jedanaest ili dvanaest godina. On, sitan, slabašan starčić, rekao mi je da se nikada nije plašio...« »Uvijek sam se trudio biti hrabar... raditi opasne stvari da budem srčan poput djeda... Penjao sam se na planine, bacao se u provalije, a sada sam postao kukavica...«

Da li ono nezamislivo što je djed proživio tijekom Velikog rata, okrutnost, buka eksplozija, smrad zapaljenih kuća, grmljavina topova, zadah zemlje, danas, stotinu godina kasnije, progone dušu njegovog unuka a da taj unuk ne može shvatiti uzrok svojih muka? Koji se osobni elementi vežu uz to, pa na desetljećima udaljenosti potiču nevolje?

»Moj djed bio je ozlijeđen za vrijeme Velikoga rata, ozbiljno ranjen, osakaćen... Danima mi je pričao o ratu koji je preživio... Ubijao je... neprijatelje.« S vrlo čudnim izrazom lica potvrdio je da je doista zaboravio na »datume« djedove smrti, svoje predodžbe da je djed uvijek s njim, tu uz njega. »Ne znam nisam li trebao reći ‚datum‘ umjesto ‚datume‘« zbunjeno se upitao, a malo razmislivši dodao je: »Kao da je umro više puta, ali i kao da uopće nije umro.«

Srdžba zbog toga što ga je djed napustio izbila je za vrijeme seanse nakon sna u kojem je sam ispalio pušku ispred svojih kolega koji su mu se rugali jer su mu se tresli udovi. Misao da je htio nekoga ubiti pojavila se nakon sna zbog kojega je, po vlastitoj izjavi, osjetio neobično olakšanje. »Kao dijete bio sam uvijek sa svojim djedom. Otišao je, ostavio me samoga s mojim tjeskobama... Jedino ih je on mogao smiriti. Dok mi je pričao zgrade, doživljene u prvom ratu, od straha sam plakao, a onda me je mazio...«

Da li je moj pacijent asimilirao, a da to sam nije shvatio, tjeskobe starca koji je preživio rovove? Pitao se nije li skrivio djedovu smrt zato što ga je iznervirao igrajući se bučno s loptom na dvorištu: posljednje djedove riječi kojih se sjeća proždiru ga: »ubit ćeš me.« Iskoristila sam to da predstavim nešto poput riječi što ih je Freud uputio jednom od svojih analizanata: »Umro je *po vašoj želji*.«

U ovom, ponekad mučnom, radu, u kojemu je pacijent pokazao lijepu spremnost da prihvati svoje nesvjesno znanje i svoju potisnutu agresivnost, dobar se dio njegovih tjeskoba ublažio. Tragom tih otkrića, naročito onih koji su se ticali izravnog sudjelovanja njegovog djeda u borbama, bombardiranju, bolovi u nogama i naročito u njegovoj desnoj ruci, onoj koja »drži pušku« i »kojom se gađa«, praktički su nestali.

Kao što je Freud dobro zapazio u svoji refleksijama o ratnim traumama (radu bitnom za psihoanalitičku teoriju), a što se svakodnevno pojavljuje u našoj klinici, posljedice traume mogu se ticati generacija koje žive mnogo kasnije od nastanka traume, naročito ako se radi o kolektivnoj traumi koja nastavlja stvarati neispravnu percepciju zbilje! Oni koji su preživjeli racije, bombardiranja, zbiljske progone i sl. sa svoje strane posreduju tjeskobe izmještene na druge situacije koje time postaju nerazumljive a nastavljaju remetiti život njihovih potomaka! Sablast rata uvlači se nevidljivo u tijelo novopridošlih na ovaj svijet, u tijela djece i unuka onih koji su doživjeli traumu.

Na jednoj od seansi pacijent mi je objasnio kako će se ipak dobro informirati prije no što krene na more, pogledati može li, prije no što krene u tu pustolovinu, upoznati nekog »starog morskoga vuka« koji će mu dati korisne savjete s obzirom na sve moguće opasnosti.

Nekoliko se asocijacija pokazalo plodnima i potaknule su novi san: u avionu je koji pada prema moru, no odjednom pilot ugleda brod koji prolazi i mirno slijeće na njega. Tjeskoba se nečujno udaljila, udaljila se možda i zbog promjena što ih je pacijent tijekom terapije umio unijeti u svoj svakodnevni život: nije promijenio profesiju, nego posao, ograničio je upade svojih roditelja i nije više očajnički nastojao iznuditi ljubav svoje sestre blizanke. »Osjećam se manje krivim, uspijevam obaviti svoje dužnosti bez straha u trbuhu.« povjerio mi je na jednom od naših susreta.

Nezamjenjiva moć frojdske invencije jest u tome da pruža mogućnost pristupa onome što po racionalnoj logici ostaje proturječno i nerazumljivo, po racionalnoj logici kojoj se moje svjesno »ja« radosno prilagođava: laska mu ideja svemoći i ugodna je unatoč prolaznim

osjećajima varljivosti. Onako kao što neki vladar, zaslijepljen svojom moći, ignorira podzemna kretanja koja mu prijete svrgavanjem, naše »ja«, to »sjedište imaginarnih varki«, po Lacanu, protivi se egzistenciji subjekta iako mu daje skrovište. Obično naše »ja« radije riskira nestanak nego pristanak da se odrekne svoje tjeskobe, »žrtvuje je užitku Drugoga«.

S francuskog jezika prevela: Nadežda Čačinović